

A. ORIPOVNING “AYOL” SHERIDAGI AYRIM XUSUSIYATLAR

Tillayeva Zilola Abdullajon qizi

Farg’ona viloyati

Yozyovon tumani 39-maktab o’qituvchisi

1.a. She’rning grafik shakllantirilishi.

Men tanlab olgan she’rim A. Oripovning “Ayol” she’ri. Ushbu she’r “Yurtim shamoli” (1976), “Surat va siyrat” (1980), “Yillar armoni” (1986), “Asarlar”ining I jildi (2001)ga hamda Abdurashid Nurmurodovning “Tutash qalblar” kitobiga kiritilgan. Men ularni o’zoro solishtirib ciqdim. Dastlabki solishtirishda she’rimizni grafik shakllantirilishiga ahamiyat qaratamiz. Ushbu she’r 40 misradan iborat bo’lib, 4 banddan tashkil topgan.

1.b. Tinish belgilarining ishlatilishi.

Tanlab olgan she’rimni “Surat va siyrat” (1976) to’plamiga kiritilgan matnining ikkinchi bandi to’rtinchi misrasida “visol” so’zidan keyin vergul qo’yilgan. Fikrimizcha buning sababi deb so’zi kelganligi uchun ko’chirma gap sifatida vergul bilan ajratilgan. Lekin bu yerda ko’chirma gap kelmagan. Shuning uchun vergul qo’yilishini punktuatsiya qopidalariga zid deb hisoblaymiz va quyidagi variantni ma’qul ko’ramiz:

Abadiy visol deb bildi kelinchak.

She’rimizni Abdurashid Nurmurodovning “Tutash qalblar” kitobiga kiritilgan matnida beshinchi bandning uchinchi misrasida “sharafim” so’zidan keyin tinish belgi ishlatilmagan. Bizningcha esa vergul qo’yilishi kerak edi. Chunki bu yerda “qahramon jangchining sodiq bevasi” undalma bo’lib kelmoqda. Shuning uchun biz quyidagicha baholadik:

Sengadir hurmatim, senga sharafim,

Qahramon jangchining sodiq bevasi.

Beshinchi bandning birinchi misrasida barcha to’plamlarda keltirilgan matnlarda “nahot” modal so’zidan keyin vergul qo’yilmagan. O’zbek tili grammatikasi qoudasiga muvofiq modal so’zlar butun gapga nafaqat gapga butun matnga munosabat ifodalaydi va vergul bilan ajratib yoziladi. She’rimizda kelayotgan “nahot” modal so’zi ham shoir tomonidan hayrat munosabatini ifodalayapti. Bu hayrat oddiy hayrat emas, CHUQUR HAYRATni ioda etmoqda. Shunga ko’ra bu misrani quyidagicha ifodaladik:

Nahot, ishq qismati buncha beraxm,

Bunchlar buuyksan vafo shevasi .

Ayni shu misraga yana e’tibor qaratamiz. Unda “vafo shevasi” birikmasi undalma hisoblanib, undalmalar vergul bilan ajratib yoziladi. Shuning uchun “bunchalar buyuksan” birikmasidan keyin vergul qo’yilishi kerak edi.

Nahot, ishq qismati buncha beraxm,

Bunchlar buuyksan, vafo shevasi .

Oltinchi misraning birinchi bandida esa “siz-chi” soʻzidan keyin “Yurtim shamoli”, “Yillar armoni”, “Asarlar” I jilddagi va A. Nurmurodovning “Tutash qalblar” kitobida hech qanday tinish belgisi qoʻyilmagan. “Surat va siyrat” yoʻplamida boʻlsa vergul bilan ajratilgan. Bizningcha vergul tinish belgisi qoʻllanilishi kerak edi. Chunki. Bu yerda “siz-chi” soʻz gap boʻlib kelyapti. Ayni shu misra barcha toʻplamlardagi matnlarda “ey” soʻzidan keyin vergul qoʻygan. Oʻzbek tili qoidasi undov soʻz va undalmalar yonma-yon kelganda vergul qoʻyilmaydi:

Siz-chi, ey sadoqat satridan nolib,
Nadomat komida qolganlar, ayting.

“Surat va siyrat” toʻplamida aynan mana shu bandning toʻrtinchi misrasidagi “solganlar” soʻzidan keyin hech anday tinish belgisi ishlatilmagan. Aslida bu soʻz undalma. Gapda undalmalar vergul bilan ajratilishi oʻzbek tili imlo qoidalaridan maʼlum. Biz qoidaga muvofiq quyidagi tarzda yozilishini maʼqul topdik:

Ming bitta bozorga solganlar, ayting.

Aynan shu bandning birinchi misrasi “Tuyash qalblar” toʻplamida “sadoqat satri” birikmasi “sadoqat soʻzi” tarzida berilgan. Bizningcha bu maqsadga muvofiq emas. Chunki sadoqat soʻzi bu tor doiradagi fikrni beradi shuning uchun ham “satri” deb qoʻllangani maʼqul.

Barcha toʻplamlarda keltirilgan matnning yettinchi band birinchi misrasidagi “uchun” va “Surat va siyrat”, “Tutash qalblar” kitobidagi matnda uchinchi misrasidagi “nechun” soʻzlaridan keyin vergul qoʻllanilgan. Ushbu oʻrinlarda fikr toʻla shakllanmagani uchun hech qanday tinish belgisi qoʻymaslik maqsadga muvofiq boʻlar edi. Misralarni inversiyadan chiqarib tahlil qilamiz: “Baʼzida tirnoqlar bezagi uchun sahardan shomgacha toqat qilursiz.

Biroq yoringizni kutgali nechun tirnoqcha sabr qanoat topilmas” shu sababli ushbu soʻzlardan keyin hech qanday tinish belgisi qoʻymaslik toʻgʻri boʻlar edi.

Baʼzida tirnoqlar bezagi uchun
Sahardan shomgacha qilursiz toqat.
Biroq yoringizni kutgali nechun
Topilmas tirnoqcha sabr-u qanoat.

1.v. Tanlab olgan sheʼrimni “Yillar armoni” toʻplamiga kiritilgan matnning toʻrtinchi bandning ikkinchi misrasida “termular” soʻzi “termilar” tarzida yozilgan. Aslida bu soʻz “termular” tarzida yozilishi kerak edi. Biz mana shunday yozish tarafdorimiz:

Mungʻayib termular botguchi kunga.

Sheʼrimizning beshinchi band toʻrtinchi misrasida qoʻllangan soʻz “Yutim shamoli”, “Tutash qalblar”, “Asarlar” I jildida “sodiq”, “Yillar armoni” toʻplamida “buyuk”, “Surat va siyrat” toʻplamida “suyuk” tarzida qoʻllanilgan. Aniqroq tahlil qilish uchun oʻzimizga maqbul variantni tanlab muqoyasa qildik. Yaʼni “qahramon jangchining sodiq bevasi” koʻrinishida yozilishi tarafdorimiz. Chunki sheʼr mazmuniga

e'tibor qaratsak, she'r urush yillarini aks ettirmoqda. Endi "beva" so'zini ko'rib chiqamiz. Ma'lumki, "beva" deb turmush o'rtog'i vafot etgan ayollarga aytiladi. Bizning bevamiz esa turmush o'rtog'idan tasodiy baxtsiz hodisa sabab ajragan ayol emas, uning turmush o'rtog'i urushda xalok bo'lmoqda. Yana yosh navqiron chog'ida. Ayol ham ayni umrining bahor ayyomida, o'n to'qqiz yoshida. Shuning uchun ayni damda "beva" so'ziga "sodiq" sifatlovchisini qo'llasak maqsadga muvofiq bo'lar edi deb hisobladik.

Sengadir hurmatim, senga sharafim,
Qahramon jangchining sodiq bevasi.

1.2. Men she'rimning eng maqbuli deb "Yurtim shamoli" to'plamiga kiritilgan matnini oldim, sababi ushbu she'r boshqa to'plamdagi nusxalardan avvalroq nashr qilinganligi. Yana bu matnda tinish belgilarining no'rin qo'llanishi nisbatan kamroq, so'zlar ham mazmunga mos tarzda ishlatilgan.

1.3. Tanlagan she'rimda qo'llanish doirasi chegaralangan va tarixiy so'zlar qahramon, jangchi, yulqib, bamisli, aqiq so'zlaridir.

Aqiq- turli rangli qimmatbaho tosh.

Jangchi – urush qatnashchisi urushda qatnashayotgan kishi

Yulqib- tortqilab uzib tashlamoq.

Bamisli-huddi, go'yo, go'yoki so'zlariga sinonim.

2.a. Kontekstual tahlil

Men tahlil uchun tanlagan she'r 1965-yil mart oyida yozilgan bo'lib, O'zbekistonda ayni "rivojlangan sotsializm" bosqichi deb e'lon qilingan davrga to'g'ri keladi. Ayni "hamma teng huquqli" deb bong urilayotgan bu dam A. Oripov va uning MASHAQQATLI ijodi uchun ancha murakkab, tahlikali vaziyatlarni keltirib chiqardi. Sovetlar hukmronligi davrida g'oyatda og'ir sharoitda ham ijodkor degan ulug' nomga dog' tushirmagan adib, o'z she'rlari bilan xalq qalbida milliy qadriyatlarni aks ettira oldi. Jumladan, "Ayol" she'ri ham ana shunday milliy ruhni o'zida mijassamlashtira olgan asardir. Unda shoir real hayotdagi voqealarni yuksak badiiy mahorat, badiiy did, badiiy saviya bilan aks ettirdi. Qondan bitilgan maktub bu oddiy maktub emas edi, vaholanki, u millionlab sadoqatli jangchilarni, xalqni duo qilib, o'z bolasini umrini tilab turgan onalarning farzandlari, o'z vadasida sobit turgan ayollarning yorlari qonidan yozilgan maktubdir. Shoirning maqsadi faqatgina beva ayol suratini chizish emas, u olamdagi qancha oilalarni yostig'ini sovutgan, qancha bo'stonlarni sovurgan bo'rdan so'ylagan edi.

Yigitlar maktubin bitganda qondan,
Kelinlar firoqdan chekkanda yohu,
Uning ham panohi qaytmadi jangdan,
O'n to'qqiz yoshida beva qoldi u.

She'rdan shoirning real voqelik materialini asosida sadoqat mavzusiga o'ziga xos yondashishi, o'z tafakkuri yog'dusi bilan qarashi mujassam topgan. Lirik qahramon sadoqatni hayotning buyuk ne'mati, tabiat in'omi deb biladi. She'rdan dunyoday qadimiy bu tuyg'uga bandi bo'lgan qalbning o'rtanishlari, o'y-fikrlari, ichki qarama-qarshiliklari ifodalangan. Ohista, bir maromda boshlangan ohang misrama-misra taranglashib, keskinlashib boradi. Bora-bora yurak hayqirig'iga, o'tli nidoga aylanadi. Lirik qahramonni shoir “yetim” deb aytadi. Bu DARDli so'z har bir inson qalbini jumbushga keltiradi. Haqiqatan ham na farzandi na turmush o'rtog'i bor uning. Shu o'rinda bir jumlagina e'tibor qaratishingizni so'rayman: “qurigan ko'ksida yolg'iz belanchak”. Aqalli farzani bo'lganda ham uning bag'ri to'lib turardi. Lekin bu firoqqa taslim bo'lmadi. Endi yorini abadiy ko'rmasligini bilsa ham visolni kutadi.

Sevgidan yetim-u umrdan yarim,
 Qurigan ko'ksida yolg'iz belanchak.
 Adabiy firoqni, hayhot, do'stlarim,
 Abadiy visol deb bildi kelinchak.

Ayolning sog'inchi, qorong'u kechalari, faqatgina MUZDEK bolishga ayon bo'lib qoldi. Bu yerda “muzdek” sifati orqali ayolning yolg'izligini ifodalaydi. Misradagi KO'MIR so'ziga e'tibor beraylik. Ko'mir qora rangdagi, qattiq jism. Shoir bu o'rinda ayolning hayotini, tund dilini, og'ir kechmishini yoritadi.

Qaqragan lablarda olovli nafas,
 Kechalar kechmishin ayladi ko'mir.
 Parishon sochlari yor ko'ksi emas,
 Muzdayin bolishda qoldi bir umr.

Keyingi misrada ayolning o'tib borayotgan kunlarini tasvirlaydi. Ayni damda “botayotgan kun”, “nomard tabiat” jumllariga e'tibor beramiz. Kun bu quyoshdir. Quyoshning botishi tabiat hodisasidir. Ayol har kuni botayotgan kunga termuladi, umid bilan, sog'inch bilan. Go'yo u ertangi kundan baxt, quvonch tilatyotgandek edi. Shunda shoir tabiatga ramzan taqdirga murojaat qiladi:

Yillar ham o'tdilar, hamon u yolg'iz,
 Mung'ayib termular botguchi kunga.
 Ey nomard tabiat, bormi senda his,
 Qaytadan baxt bersang bo'lmasmi unga?!

Bu holatdan alamlangan shoir ishqni “ayblaydi”, uning qimmatiga, mag'rur holatiga tasonno aytadi. Biz buni “nahot” so'zi orqali tushunib olishimiz yanada osonlashadi. Bu orqali vafoga ishora beradi. Chunki ishqni qadrini baland qilgan bu vafodir. Shoir ana shu buyuk hislarni o'zida tarbiyalagan ayolni, uning sadoqatini sharafloydi. Go'yoki, ayolning sadoqati jangchini qahramon qilgandek.

Nahot, ishq qismati buncha beraxm,
 Bunchalar buyuksan vafo shevasi.
 Sengadir hurmatim, senga sharafim,

Qahramon jangchining sodiq bevasi.

Endi shoir urush yillarining ayollaridan zaonasining ayollari tomaon nazar tashlaysi. Go'yo ularni yonma-yon qo'yib solishtiradi. Barcha gaplarni yori yonida turib noshukrlik qilayotgan ayollarga qaratadi. Sabrsiz, o'zlari sadoqatni nimaligini anglamasdan turib, sadoqat da'vo qilayotganlarga murojaat qiladi. Oddiygina murojaat emas DARDLI murojaat.

Siz-chi ey, sadoqat satridan nolib,
Nadomat komida qolganlar, ayting.
O'zini ming bitta bozordan olib,
Ming bitta bozorga solganlar, ayting.

Shoir sadoqat sabab chaqnaq turgan ko'zlarni BUYUK deb qadrlaydi. Ertalabdan kechgacha o'ziga oro berib o'tiradigan ayollarni esa qoralaydi. Ularga murojaat qilish orqali o'zidagi norozili kayiyatini bildiradi.

Ba'zida tirnoqlar bezagi uchun,
Sahardan shomgacha qilursiz toqat.
Biroq yoringizni kutgali nechun
Topilmas tirnoqcha sabr qanoat.

Endi shoir barchani chorlaydi. Go'zallik boyoqlarda emas, asl nazokat ayollik burchida, sadoqatida ekanligini aytmoqchi bo'ladi va chinakam g'ozallik qoshida, sadoqat qarshisida ta'zim qiladi. Zotan, shoir demoqchiki, siz ham nazokatli, sadoqatli ayol bo'ling deb:

Nazokat paytimas, yaqinroq keling,
Buyuk zot qoshida aylangiz salom.

Maqsuda Ergashevaning “Abdulla Oripov she'riyatning o'ziga xos xususiyatlari” maqolasida deydi, “N. Xudoyberganov Abdulla Oripovning sadoqat gimniga aylanib ketgan «Ayol» she'riga ham noto'g'ri munosabat bildirgan. “Baxt va muhabbat yo'lida” nomli maqolasida “Fidoyilik, o'lgan odam uchun baxtni qurbon qilish bu, asketizm va fatalizmning ko'rinishlaridan biridir. Bunday holat har qanday sharoitda ham kishini tushkunlikka, tarkidunyochilikka olib boradi”– deb yozadi va fikrini davom ettirib, Abdulla Oripovning “Ayol” she'rini misol keltiradi. “Abdulla Oripov o'zining “Ayol” she'rida beva qolgan ayollarni ulug'lab, o'zlarini “Ming bitta bozordan olib, ming bitta bozorga soladigan” buzuq xotin qizlarga qarata:

Shu sodiq bevaga sajdalar qiling,
Shu sodiq bevaga aylang ehtirom, – deydi.

Buni qanday izohlash mumkin? Avvalo shuki, yengil tabiatli xotinlar bevalarga sig'inmaydi, ularga bosh egmaydi. Negaki, ular bevalikni tarkidunyochilik bilan baravar deb tushunishadi. Binobarin, haligiday yengil tabiatli ayollarga nisbatan beva qolgan xotinlarni emas, balk ko'z o'ngida turmush kechirayotgan sadoqatli er-xotinlarni namuna qilib ko'rsatilsa yaxshi bo'lardi”. Tanqidchi: “Aza umrbod davom etishi

mumkin emas, nahotki, yoridan ajraganlarning hammasi bir umrga tarki dunyo qilishi kerak bo'lsa?" – deya ajablanib, "Ayol" she'ridagi singari ayollarni esa istisno holatlarga yo'yadi.

Yuqorida keltirilgan munaqqid fikrlariga bizning ehtirozlarimiz bor. Birinchidan, fidoyilik hech qachon tarkidunyochilikka olib bormaydi. Agar yoridan ajralganlarning hammasi bir umrga yoriga sodiq qolmoq uchun beva o'tsalar ham, dunyo bundan hech qanday ziyon ko'rmasdi, balki bevafo, betutruqlar jabridan ruhi majruh, qalbi xasta bo'layotganlar, "sadoqat satridan nolib, nadomat komida qolgan" ayollar aybi bilan dunyoga kelib, tirik yetim bo'layotgan bolalar kamayar edi, qo'ying-chi, dunyomiz ma'naviy jihatdan poklanar edi.

Ikkinchidan esa, tannoz ayollar bevalarga sajda qilmas ekan, o'sha namunali er-xotinlardan ham o'rnak olmaydi. Agar shoir she'rini munaqqid aytgandek yozsa, u holda "Ayol" she'ri ayolga qasida emas, ayolga nasihat bo'lib qolardi. Umuman, sadoqatli er-xotinlarni namuna qilib ko'rsatish shoirning ishi emas, balki mahalla komitetlarining ishi emasmi?"

Darhaqiqat, shoir bu she'rda ayollarni namunali xotin-qizlarga emas, buzuq xulqli ayollarga qarata yoazadi. U nafaqat o'zbek ayoliga balki barcha ayollarga bag'ishlangan qasida edi. "Sodiq beva ayolga shunday haykal qo'yingki, so'z san'atkori, uni barcha zeb-ziynatlar bilan ziynatlang. Bu haykalni ko'rgan kishilar, sadoqat poyida ta'zim qilsinlar", - deydi.

Hatto zeb-ziynatni yulqib ziyoda,
Haykal ham qo'yingiz bamisli hayol.
Shundaylar bo'lmasa agar dunyoda,
Bu qadar muhtaram bõlmasdi ayol.

3. Men tanlagan she'r voqeband lirika.

3. She'rda poetik obrazlar: ayol.

3.v. Shoir she'rda "qurigan ko'ksida yolg'iz belanchak" misrasida "qurigan ko'ksi" "yolg'iz belanchak" o'xshatishlari yordamida ayolning yolg'izligini, arzandsizligini aniqroq go'zal badiiy did va saviya bilan tasvirgan.

"abadiy firoq", "abadiy visol" tashbehlarida "abadiy" so'zi bir-biriga zid bo'lgan firoq va visol so'zlarini muqoyasa qiladi. Bu bilan ayolning sadoqatini yanada yorqinroq ko'rsatib beradi.

"zeb-ziynat", "sabr-u qanoat" juft so'zlaridan oqilona foydalangan shoir, ma'no kuchaytirishga erishgan.

3.d. AYOL

Yigitlar maktubin bitganda qondan,	11(6+5)
Kelinlar firoqdan chekkanda yohu,	11(6+5)
Uning ham panohi qaytmadi jangdan,	11(6+5)

4 – SON / 2022 - YIL / 15 - DEKABR

O'n to'qqiz yoshida beva qoldi u.	11(6+5)
Sevgidan yetim-u umrdan yarim,	11(6+5)
Qurigan ko'ksida yolg'iz belanchak.	11(6+5)
Adabiy firoqni, hayhot, do'stlarim,	11(6+5)
Abadiy visol deb bildi kelinchak.	11(6+5)
Qaqragan lablarda olovli nafas,	11(6+5)
Kechalar kechmishin ayladi ko'mir.	11(6+5)
Parishon sochlari yor ko'ksi emas,	11(6+5)
Muzdayin bolishda qoldi bir umr.	11(6+5)
Yillar ham o'tdilar, hamon u yolg'iz,	11(6+5)
Mung'ayib termular botguchi kunga.	11(6+5)
Ey nomard tabiat, bormi senda his,	11(6+5)
Qaytadan baxt bersang bo'lmasmi unga?!	11(6+5)
Nahot, ishq qismati buncha beraxm,	11(6+5)
Bunchalar buyuksan, vafo shevasi.	11(6+5)
Sengadir hurmatim, senga sharafim,	11(6+5)
Qahramon jangchining sodiq bevasi.	11(6+5)
Siz-chi, ey sadoqat satridan nolib,	11(6+5)
Nadomat komida qolganlar, ayting.	11(6+5)
O'zini ming bitta bozordan olib,	11(6+5)
Ming bitta bozorga solganlar, ayting.	11(6+5)
Shu cho'lpon ko'zlarning buyuk hurmati,	11(6+5)
Shu aqiq lablarning rost so'zi deya.	11(6+5)
So'ylang-chi, vafoning nadir qimmatini,	11(6+5)
Siz ham kutganmisiz biror soniya?!	11(6+5)
Ba'zida tirnoqlar bezagi uchun	11(6+5)
Sahardan shomgacha qilursiz toqat.	11(6+5)
Biroq yoringizni kutgali nechun	11(6+5)
Topilmas tirnoqcha sabr-u qanoat.	11(6+5)
Nazokat paytimas, yaqinroq keling,	11(6+5)
Buyuk zot qoshida aylangiz salom.	11(6+5)
Shu sodiq bevaga sajdalar qiling,	11(6+5)

Shu sodiq bevaga aylang ehtirom. 11(6+5)

Hatto zeb-ziynatni yulqib ziyoda, 11(6+5)

Haykal ham qo'yingiz bamisli hayol. 11(6+5)

Shundaylar bo'lmasa agar dunyoda, 11(6+5)

Bu qadar muhtaram bo'lmasdi ayol. 11(6+5)